

Huseinspahić Ajdin¹

TRAGOVI VELIKIH PRAVNIH SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI (TRACES OF MAJOR LEGAL SYSTEMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA)

„Za pravo, kao i za jezik, nema trenutka apsolutnog prestanka; ono je predmet istog kretanja i razvoja kao svaka druga narodna tendencija; [...] Pravo raste sa rastom, i jača sa jačinom naroda, i konačno odumire kako narod gubi svoju nacionalnost.“

Friedrich Carl von Savigny

Sažetak

Romansko-germanski pravni sistem u Bosni i Hercegovini je bio pod uticajima drugih pravnih sistema, koji su ostavili traga na pravo u našoj državi. Pravo, zajedno sa drugim društvenim pojavama, čini samostalnost bića jednog naroda. Ono sa njim živi i razvija se. Zato je za poznavanje prava jednog naroda i njegovu kodifikaciju, neophodno njegovo poznavanje od najdavnijih, prirodnih vremena a to znači njegovo historijsko istraživanje i proučavanje.

Stoga, s pravom možemo kazati kako je romansko-germanski pravni sistem u Bosni i Hercegovini baziran na recepciji rimskog prava, bio otvoren za pravne principe i norme drugih pravnih sistema koji su se pokazali učinkovitim u regulisanju društvenih odnosa među stanovnicima naše zemlje. Tako su se u našoj državi dugo vremena uz civilno pravni sistem primjenjivale norme šerijatskog pravnog sistema kao i odredbe kanonskog prava kojih se narod pridržavao. Nakon Drugog svjetskog rata otpočinje faza stvaranja socijalističkog pravnog sistema koji opstaje sve do početka devedesetih godina. Urušavanjem ovog pravnog sistema, krajem XX stoljeća u našoj državi je sve intenzivniji uticaj *comon law* pravnog sistema, koji zbog svoje praktičnosti nailazi na plodno pravno područje.

Ključne riječi: pravni sistem, sistem civilnog prava, *common law* pravni sistem, šerijatski pravni sistem, sistem normi kanonskog prava, socijalistički pravni sistem.

Summary

Roman-Germanic legal system in Bosnia and Herzegovina was under the influence of other legal systems that have left their mark in our country. The law, along with other social phenomena contributes to the independence of a nation. It grows and develops with it. Therefore, in order to understand the law of a nation and its codification, one has to be familiar with its beginning in the old ages, and that requires historical research and study about it.

¹ Doc.dr., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Therefore, with right we can say that the Roman-Germanic legal system in Bosnia and Herzegovina based on the reception of Roman law, was open to legal principles and norms of other legal systems that have proved effective in regulating social relations among the inhabitants of the country. Thus, in Bosnia and Herzegovina, too, for a long time, the norms of the Shariah law and the provisions of the canon law which people adhered to, have been applied together with the civil legal system. After World War II the stage of the socialist legal system begun that survived until the early nineties. Due to the collapse of the legal system, at the end of the twentieth century, the influence of the common law legal system becomes more evident, which because of its practicality meets a fertile legal area.

Keywords: legal system, system of civil law, common law legal system, Sharia legal system, system of canon law norms, socialist legal system.

Uvod

Bosna i Hercegovina je vjekovima pripadala nemalom europskom krugu zemalja čiji pravni sistem je baziran na recepciji rimskog prava koje predstavlja jednu od najvećih tekovina antičke rimske države. Na njenom teritoriju su se često susretali, ne samo različite kulture i tradicije nego i različiti pravni sistemi, tako da je Bosna i Hercegovina kontinuirano bivala na pravnoj vjetrometini čije udare je uspješno amortizovala i akceptirala osnovne vrijednosti svakog pravnog sistema koji se i svojim najmanjim dijelom recipirao na njenoj teritoriji. Kao rezultat prilagodljivosti različitim pravnim sistemima i pravne apsorpcije pravnih instituta unutar svakog od njih možemo konstatovati da je Bosna i Hercegovina „stasala“ u državu koja u svojim najvažnijim pravnim aktima baštini europske i svjetske sisteme vrijednosti zaštite svakog čovjeka i njegovih temeljnih prava i sloboda. Baš zbog toga posebno izazovnim mi se učinilo analizirati i sagledati da li su i u kojoj mjeri veliki pravni sistemi današnjice ostavili traga u Bosni i Hercegovini, te kako je stanovništvo prihvatilo pravne norme u okviru jednakih pravnih grana a unutar različitih pravnih sistema. Stoga, možda će baš ovaj rad nekome biti podsticaj da studioznije opservira ovo pitanje, te da u okviru obimnijeg naučnog rada pristupi izučavanju ove teme, a što je svakako i jedan od ciljeva rada.

1. Pojam i vrste pravnih sistema

Svaki pravni sistem počiva na sveukupnim društvenim, ekonomskim i političkim čimbenicima koji ga uveliko kreiraju i utječu na njegovo oblikovanje i postojanje. Pravni sistemi zemalja u svijetu se danas uveliko razlikuju. Te podjele su posljedica kako različite historije, uticaja naroda i religije tako i društvene strukture i jezika.² Možda bi baš zbog uticaja ovih faktora mogli konstatovati da je Bosna i Hercegovina (BiH) u prošlosti predstavljala plodno tlo za klijanje različitih pravnih izdanaka. Tako su različiti

² Stanojević O. i Stanković E., (2010) Savremeni pravni sistemi, Kragujevac, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, str. 20.

pravni sistemi ostavljali svoje tragove koje su narodi u ovoj državi prihvatili prožimajući ih svojim važećim kompatibilnim moralnim, običajnim i pravnim normama.

Postoji nekoliko kriterijuma podjele pravnih sistema, pa se tako isti mogu klasificirati prema društveno-ekonomskom uređenju, načinu stvaranja prava te uticaju vjerskih kanona. Prema prvom kriterijumu države se mogu podijeliti na one u kojima je još uvijek egzistentna neka vrsta feudalizma, na kapitalističke i socijalističke. Prema načinu stvaranja prava, odnosno prema izvorima prava, postoje zemlje u kojima vladaju zakoni koje donose posebni zakonodavni organi i one u kojima sud u prvom redu stvara pravo (zemlje precedentnog prava).³ Na koncu, prema uticaju vjerskih kanona sistemi se mogu podijeliti na one koji imaju pretežno laički karakter i one u kojima je veliki uticaj religije (neke islamske zemlje, Izrael...)⁴ Primjenjujući više navedenih kriterijuma, tradicionalno se današnji pravni univerzum naše planete dijeli na sljedeće grupe:

- a) zemlje civilnog prava,
- b) zemlje precedentnog prava,
- c) zemlje šerijatskog prava,
- d) socijalističke zemlje i ostale, koje je teško svrstati (Japan, Indija, Izrael).⁵

U grupu zemalja civilnog prava spadaju pravni sistemi europskog kontinenta i neki drugi koji se nalaze pod velikim uticajem Starog kontinenta.⁶ Po broju zemalja koje obuhvata, ova grupa je najrasprostranjenija u svijetu, a što je posebno došlo do izražaja otkako su zemlje Istočne Europe napustile marksističku doktrinu i vratile se u krug civilnog prava.⁷ Grupa čiji je rodonačelnik Engleska u kojoj se razvio poseban pravni sistem koji se temelji na sudskom precedentu, a iz ove zemlje se proširio na veći dio svijeta koji je bio dio Britanske imperije se označava kao grupa zemalja precedentnog prava (*common law*).⁸ Mnoge islamske zemlje bile su, ili su još uvijek, pod velikim uticajem prava svoje religije, tzv. šerijatskog prava.⁹ Religija je u historiji igrala veliku

³ Ibid., str. 20-21.

⁴ Ibid., str. 21.

⁵ Ibid.

⁶ Osnovna karaktersitika ovog pravnog sistema je da se njihovi pravni sistemi temelje na recipiranom rimskom pravu. Zato se i zovu zemlje civilnog prava, jer je naziv za rimsko pravo (uglavnom privatno) bio *ius civile*, neki dodaju da tu ima dosta elemenata i germanskog običajnog prava pa tako ovaj pravni istem nazivaju rimsko-germanski.

René D., (1978) *Major legal Systems in the World today*, New York, The Free Press, str. 21.

Čuveni rimski pravnik Gaj, jedan od najpoznatijim među klasičnim pravnicima, dao je definiciju rimskog *ius civile*. U „Institucijama“, djelu pisanom negdje oko 160. godine n.e. težeći da dâ opštu teoriju prava Gaj kaže: „Svi narodi kojima upravljau zakoni ili običaji služe se dijelom svojim sopstvenim pravom, dijelom pravom koje je zajedničko svim ljudima. Pravo koje je narod stvorio za sebe njegovo je posebno pravo i zove se građansko pravo (*ius civile*), kao pravo karakteristično za građane te države (*civitas*); a ono što je ustanovljeno među svim ljudima kao saglasno prirodi i razumu, te se u svih naroda jednako poštuje zove se pravo naroda (*ius gentium*), kao pravo kojim se služe svi narodi. Tako se i rimski narod služi dijelom svojim sopstvenim pravom, dijelom pravom zaedničkim svim ljudima“.

Jovanović M., (2002) Komentar starog rimskog *ius civile*, knjiga prva *Leges regiae*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, str. 11.

⁷ Stanojević O. i Stanković E., str. 22.

⁸ Ibid.

⁹ Ovaj pravni sistem nastao je kod Arabljana u VII vijeku.

Vidjeti: Šarkić S. i Popović, (2012) *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Novi Sad, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 68.

ulogu u nastanku i razvoju pravnih sistema.¹⁰ Socijalistička pravna porodica je sedamdesetih godina ovog vijeka obuhvatala polovinu svijeta. Te zemlje su prihvatale marksizam kao vodeću doktrinu koja je imala svoje mjesto i u procesu izgradnje vlastitog pravnog sistema koji su se zasnivali na ukidanju svojine nad sredstvima za proizvodnju i planskoj privredi.¹¹

Zahvaljujući geografskom položaju koji je kroz historiju imala BiH je prošla kroz nekoliko pravnih sistema, bilo da su njihovi pravni instituti primjenjivani u potpunosti ili pak djelomično.¹²

1.1. Osnovne karakteristike civilnog prava i njegov uticaj u Bosni i Hercegovini

Europsko-kontinentalni sistem prava ili sistem civilnog prava¹³ nastao je u Europi na tradicijama rimskog prava.¹⁴ Zemlje civilnog prava svoj naziv duguju Rimljanima, pošto se zbog shvatanja ovog sistema polazi od značenja riječi *civilis*.¹⁵ Isto tako, Justinijanova kodifikacija koju je prvi put priredio i odštampao Gotofredus sredinom XVI stoljeća, naziva se *Corpus iuris civilis*, a što označava zbornik rimskog prava.¹⁶ Dakle, kada koristimo terminologiju „zemlje civilnog prava“, mislimo na one pravne sisteme koji su nastali na tradiciji rimskog građanskog prava, jer je vremenom riječ *civilis* dobila značenje privatnog-građanskog prava. Zbog uticaja germanskog običajnog prava¹⁷ ovaj pravni sistem se označava i kao rimsko-germanski.¹⁸ Najvažniji faktori nastanka ovog

¹⁰ Ibid.

¹¹ Vidjeti: Marx K. i Engels F., Manifest Komunističke partije, http://staro.rifin.com/root/tekstovi/casopis_pdf/ek_ec_586.pdf (08.oktobar 2013.).

¹² O povjesnim društveno-ekonomskim prilikama u BiH vidjeti:

Imamović M., (1999) Historija države i prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 76.

Noel M., (1995) Povijest Bosne, Zagreb – Sarajevo, str. 4.

<http://webzoom.freewebs.com/ns-bosnia/Noel%20Malcolm%20-%20Povijest%20Bosne.pdf> (07.oktobar.2013.).

Ibrahimagić O., (1998) Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Posebna izdanja br. 38, str. 7.

Klaić N., (1994) Srednjovjekovna Bosna-politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.), Zagreb, str. 79.

¹³ Za ovu grupu pravnih sistema u upotrebi je više termina: sistem civilnog prava, sistem kontinentalnog prava, sistem europskog prava, rimsko-germanska porodica prava. Obrad Stanojević/Emilija Stanković, str. 115.

¹⁴ René D., i John E. C. Brierley, *Mayor Legal Systems in The World Today*, (1985) London, str. 33-155.

¹⁵ Vidjeti fn. 7.

¹⁶ Stanojević O i Stanković E., str. 115.

¹⁷ Germanska plemena koja su ušla u sastav franačke države, donijela su sa sobom svoje rodovsko-plemenske običaje. Na osvojenoj teritoriji doseljena plemena su zatekla rimsko i romanizovano pravo. Vidjeti: Vajs A. i Kandić Lj., (1984) Opšta istorija države i prava, Beograd, „Savremena administracija“, str. 87-88.

¹⁸ Stanojević O i Stanković E., str. 115.

Neki autori favorizuju germanski prefiks u odnosu na rimski kao što je René David, dok s druge strane stoje oni koji imaju oprečan stav po ovom pitanju.

Zweigert, Konrad; Kötz, H., (1998) *Introduction to Comparative Law*, Oxford, Clarendon Press.

René D., i John E. C. Brierley, *Mayor Legal Systems in The World Today*, London, 1985.

pravnog sistema su: rimska pravna tradicija, prirodno-pravna teorija, germansko običajno pravo i kanonsko pravo.¹⁹

Nisu rijetki ni oni koji su ovaj pravni sistem skloni nazvati eurokontinentalnim kako bi ukazali na odvojenost ovog sistema u odnosu na one koji su također europski ali nisu civilni poput pravnog sistema Engleske.²⁰

Znači, sistem civilnog prava svoje porijeklo vodi iz rimskog prava kodificiranog u Justinijanovom *Copus iuris civilis*.²¹ Jedna od najznačajnijih odlika ovog sistema se ogleda u činjenici što su norme civilnopravnog sistema sadržane u građanskim kodifikacijama. Većina građanskih kodifikacija su usvojene u XIX i XX stoljeću poput: francuski Code civil (1804), austrijski Bürgerliches Gesetzbuch (1811), njemački Bürgerliches Gesetzbuch (1896), japanski građanski zakonik (1896), švicarski Zivilgesetzbuch (1907) i italijanskog Codice civile (1942). Među ovim kodeksima postoje značajne razlike koje su često grupisane u dvije porodice, romansku i germansku.²²

Iako se sistem civilnog prava razlikuje u mnogim zemljama koje pripadaju krugu eurokontinentalnog prava, ipak postoje karakteristike koje povezuju sve zemlje eurokontinentalnog pravnog kruga. Tako su u građanskim kodifikacijama ili kodifikovanim zakonskim tekstovima na kojima se u osnovi baziraju zemlje ovog pravnog sistema sadržana opća pravna pravila i principi prava, bez detaljnijih pravnih normi, kojih se sudovi moraju pridržavati u svome radu.²³ Tako je i osnovna karakteristika zemalja civilnog pravnog sistema svedena na obavezu sudija da primjenjuju i tumače pravila sadržana u kodifikacijama ili drugim zakonima primjenjivim u konkretnim slučajevima.²⁴ Jasno je da u ovim slučajevima, kada se od kodifikacija ili drugih akata očekuje da se u njima regulišu svi slučajevi koji se mogu javiti u praksi, kodifikacije ne mogu regulisati sve društvene odnose koji se u praksi mogu pojaviti i koje sudije trebaju da riješe pa su u tim situacijama suci prinuđeni da primjenjuju neke od općih principa kako bi popunili pravne praznine.²⁵ Ovaj rimsko-germanski pravni sistem je imao dosta jak utjecaj i na području Engleske, no samo zahvaljujući utjecaju

¹⁹ Vidjeti: Anđelić N., (2008) Kratka povijest ljudskih prava, Sarajevo, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije (ACIPS) i Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, str. 17 i dalje.

²⁰ Obično se ističe da je suštinska razlika između engleskog Common Law pravnog sistema i kontinentalnog prava u tome što je uticaj rimskog prava zaobišao Englesku. Međutim, to ne znači da je Englesko rimsko pravo bilo sasvim nepoznato. Rimsko pravo je ipak vremenom prodiralo u utjecalo na staro germansko pravo. Otud je već u prvoj polovini XIII stoljeća, Mertonskim statutom zabranjena primjena rimskog prava, prevashodno s obzirom na strah barona da se preko rimskog prava ne proširi shvatanje da vladar treba da vlada bez ograničenja (načelo princeps legibus solutus). Tako se od kralja tražilo da Statutom prihvati obavezu da „nijedan zakon Engleske ne može biti izmjenjen“ stranim pravom. Vidjeti: Avramović S. i Stanimirović V., (2011) Usporedna pravna tradicija, sedmo izdanje, beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 222-223.

²¹ Vjerovatno najvažniji događaj europske pravne historije do XIX stoljeća predstavlja kodifikacija rimskog prava, izvršene za vlade cara Justinijana (527.-565.) u srednjem vijeku nazvana Corpus iuris civilis-Zbornik građanskog prava. O Justinijanovoj kodifikaciji vidjeti: Šarkić s. i Popović D., str. 47-59.

²² Pejovic C., (2001) Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading to the Same Goal, 32 VUWLR, str. 818-819. Vidjeti: http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_6_2000/Pejovic.pdf (08. oktobar 2013.).

²³ Više o tome: Stanković E., Pravda i pravičnost u kodifikacijama građanskog prava kod nas, Pravni život, Beograd, 1994/413, br. 11-12, str.1595-1616.

²⁴ Pejovic C., str. 819.

²⁵ Ibid.

vladara i njihovom poznavanju zakonske profesije bilo je onemogućeno preuzimanje rimskog prava. Tradicionalno, u tim situacijama Engleska nije imala adekvatan odgovor na probleme koji su se javljali u društvu vezane za donošenje statuta pa se odgovor najčešće tražio u prethodnim sudskim odlukama vezanim za slične slučajeve.²⁶

Velikoj porodici država koje primjenjuju sistem civilnog prava pored zemelja Europe pripadaju sve zemlje Latinske Amerike, kao i bivše kolonije kontinentalnih europskih zemelja gdje pripada veliki broj afričkih zemelja, pravni sistemi Bliskog i Srednjeg istoka, uključujući Liban i Izrael.²⁷ Čak su i neke zemlje Dalekog istoka pod uticajem ovog pravnog sistema, kao što su: Indonezija, Kambodža, Laos, Vijetnam, Tajvan, Tajland, Tahiti i Filipini.²⁸ Zanimljivo je da i u zemljama u kojima vlada sistem precedentnog prava postoje oaze rimske pravne tradicije, odnosno zemlje kontinentalnog prava, ili još preciznije područja sa mješovitim pravnim uticajima. Tu možemo svrstati: Škotsku u Velikoj Britaniji, Luzijanu²⁹ i Portoriko u Sjedinjenim Američkim Državama,³⁰ Kvibek u Kanadi, Južnoafričku Republiku.³¹ Imamo li u vidu uticaj ove pravne tradicije u nekim drugim područjima kao što su Japan i Kina s pravom možemo kazati da najveći broj pravnih sistema u svijetu pripada ovoj grupi, s tim što trebamo imati u vidu kako se većina pravnih sistema pa tako i ovaj nadopnjavaju drugim pravnim sistema ili postaju dijelom tih pravnih sistema, a što možemo uočiti na primjerima mnogih zemelja pa tako između ostalog i na primjeru Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina je zemlja eurokontinentalnog pravnog sistema, ali sa izuzetno bogatom pravnom historijom, a što se posebno uočava kod sagledavanja svih srušteno političkih i ekonomskih formacija kroz koje je država prolazila od prvog spomena do danas. Čak je početkom XX stoljeća, po uzoru na druge zemlje eurokontinentalnog pravnog područja, pokušano sa projektom kodifikacije građanskog prava. Iako ovaj projekat nije uspio te je država ostala bez jedinstvenog građanskog zakonika ne možemo kazati kako nismo naslonjeni na romansko-germansku pravnu tradiciju pošto postojaje jedinstvenog zakonika ili kodifikacije nisu jedine karaktersitike ovog pravnog sistema. U staroj Jugoslaviji, građansko pravo je ostalo gotovo u čitavom svom opsegu neunificirano.³² Rad na izjednačavanju ove pravne grane, odnosno njenih centralnih područja, bio je, kako ćemo vidjeti, organiziran neposredno nakon ujedinjenja, ali se odvijao tako sporo da je tek 1934. godine dospio do završne faze (štampanjem „Predosnove Građanskog zakonika Kraljevine Jugoslavije“-po uzoru na

²⁶ Landskron R., *Common-Law and Civil-Law Legal Families a Misleading Categorisation*, 3-4.

Vidjeti: <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=theses> (08.oktobar 2013).

²⁷ Stanojević O. i Stanković E., str. 117.

²⁸ O pravnim sistemima azijskih zemelja vidjeti: Karčić F., (1991) *Islam u Jugoistočnoj Aziji*, sarajevo, El-Kalem.

²⁹ Louisiana Civil Code iz 1870. godine, izvršila je veliki kulturni uticaj ne samo u SAD, već i šire. To je bilo moguće pošto je navedeni zakonik donešen pod jakim uticajem najvišeg romanističkog zakonika ikada usvojenog. Uticaj na federalno pravo i pravo drugih zemelja nije bio sistematski, niti dovoljno velik.

Vidjeti: <http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67> (10. oktobar, 2013.).

Stanojević O. i Stanković E., fn. 53, str. 117.

³⁰ A. N. Yiannopoulos, (2008) *Civil Law Commentaries, The Civil Codes of Louisiana*, vol. 1.

³¹ Stanojević O. i Stanković E., str. 117.

³² Radovčić V., *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju)*, Zagreb, fn.24., str. 255.

Vidjeti: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=86260 (11. oktobar 2013.)

Austrijski građanski zakonik (AGZ)), da bi nakon toga bio posve obustavljen. Pravni partikularizam (postojanje čak šest pravnih područja) očito nije smetao vitalnim interesima tadašnjih nosilaca vlasti da bi jednako žustro, kao u drugim pravnim granama, ustrajali da ga uklone.³³ Predosnova je dakle sadržavala stvarno, obavezno, nasljedno i statusno pravo, uključivši u ovo posljednje i bračno, odnosno porodično pravo. Ovu materiju je rasporedila po trodijelnom (institucionom) sistemu.³⁴ Po granama koje je obuhvaćala i po sistemu po kojem je te grane rasporedila, Predosnova je posve slijedila svoj uzor, tj. AGZ, razlikujući se od njega tek po broju paragrafa (1432).³⁵

Kada je riječ o razvoju pravne nauke u okviru ovog pravnog sistema napomenimo da su nakon Bolonje univerziteti osnovani u Kembridžu, Padovi, Napulju, Sijeni, Salamanki, Tuluzu, Parizu, Pragu, Krakovu, Kelnu. Na njima se izučava također rimsko pravo a univerziteti postaju centri intelektualne, ali i političke djelatnosti. Njihov uticaj biva sve veći i oni značajno doprinose razbijanju srednjovjekovnog mraka. Vladari su uvidjeli kakve koristi donose studiji i univerziteti te su počeli da ima daju određene privilegije, a koje su se prevashodno odnosile na imunitet koji su dobijali studenti, a vremenom je zabranjen ulazak policije na teren univerziteta. Sve dobijene privilegije vodile su ka autonomiji univerziteta. Od XII do XIV stoljeća nastavlja se izučavanje rimskog prava u jednom novom vidu. Naime, nakon znamenitog perioda djelovanja glosatora (XII stoljeće) koji su bili isključivo bazirani na proučavanje rimskog prava kao „pisanog razuma“ čije pravne akte treba s posebnom pažnjom proučavati, javljaju e postglosatori koji ne polaze od originalnih tekstova Justinjanove kodifikacije nego su prihvatili tekstove glosa i uzimali ih za polazište svog proučavanja. Smatrali su to jednostavnijim putem izučavanja jer su glosatori dobrim dijelom rimsko pravo već prilagodili duhu vremena. U odnosu na glosatore bili su još više okrenuti praktičnoj primjeni rimskog prava. Veliki broj definicija koje se koriste kao rimske djelo su upravo pravnika ovog pravca, a nastale su tumačenjem pravila rimskog prava. Naime, ni rimski pravnici a niti glosatori se nisu bavili definisanjem i uopštavanjem.³⁶ Pored ovog značajnog doprinosa bilo je i drugih, pa su tako poredili rimsko pravo sa pravom sadržanim u statutima gradova, sa feudalnim pravom kao i sa kanonskim pravom. Kao rezultat njihovog djelovanja nastaju dvije nove grane prava i to: Međunarodno privatno pravo i Sudska medicina.³⁷

1.2. Osnovne karakteristike anglosaksonskog pravnog sistema i njegov uticaj u Bosni i Hercegovini

Pošto su zemlje ovog pravnog sistema zadržale mnoge institute koji su nastajali kroz duži vremenski period, a koji se može mjeriti stoljećima neophodno je, pa gotovo i nezaobilazno ukazati na historijski kontekst nastanka ovog pravnog sistema, te naznaka njegovog utjecaja u BiH. Stoga se opravdanim može činiti opaska kako u zemljama ovog pravnog sistema historija još „živi“, i to paralelno sa sadašnjošću.

³³Ibid., str. 255.

³⁴Ibid., fn 65., str. 262.

³⁵Ibid., str. 262.

³⁶ O djelatnostima rimskih pravnika, odnosno poslovima respondere, cavere i agere, vidjeti: Bujuklić Ž., (2009) *Forum Romanum*, rimska država, pravo, religija i mitovi, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 210-211.

³⁷ Stanojević O. i Stanković E., str. 133.

Tokom velike seobe naroda na britansko ostrvo su se naselila brojna germanska plemena. Najprije su to bili Angli, Sasi, Juti, a kasnije su to još intenzivnije činili Normani, također germanskog porijekla koji su također prodirali iz Danske. Prilikom naseljavanja germani su potiskivali starosjedilačka plemena Kelta (Gala), po čijem najistaknutijem plemenu-Briti, cijelo ostrvo dobija ime.³⁸ Veliki broj zemalja današnjice prihvata pravni sistem koji je nastao i razvio se u Engleskoj i koji se obično naziva anglosaksonski ili precedenti ili *common law* sistem. U početku je naziv anglosaksonski korišten kako bi se označio dio Saksonaca koji je prešao u Englesku da bi se tako razlikovali od onih koji su ostali u njemačkoj Saksoniji.³⁹ Kasnije se počinje primjenjivati na dva plemena koja žive na britanskim ostrvima, na Angle, po kojima je Engleska dobila ime, i Saksonce.⁴⁰ Iz Engleske ovaj pravni sistem se proširio na veći broj zemalja kojima je Engleska vladala ili koje je kolonizovala. To su Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija, Novi Zeland, a u nekoj mjeri ovaj sistem su prihvatile Indija, Pakistan, Singapur. No međutim, i na samom Britanskom poluotoku Škotska i Irska predstavljaju oaze kontinentalnog prava. Takav je slučaj i u Kanadi sa pokrajinom Kvibek gdje se primjenjuje Napoleonov građanski zakonik, kao i u Luizijani.⁴¹ Iako pripadaju istom tipu prava, ovi pravni sistemi nisu identični. Rimljani su ova područja počeli da pokoravaju počev od Cezarovog vremena u I stoljeću prje nove ere. Rimljani su se potom u Britaniji zadržali skoro četiri stoljeća, mada nisu uspjeli da osvoje brdovite predjele Škotske i Velsa. U tom periodu romanizacija nije bila tako intenzivna kao u Galiji. Pod pritiskom anglosaskih germanskih plemena u V stoljeću nove ere Rimljani se povlače iz Britanije, a Kelti se sklanjaju u planinskim predjelima. Tako nastaje specifična mješavina germanskih (anglosaskih), keltskih i rimskih elemenata, u kojoj ipak izrazito preovlađuje germanski uticaj, jer do intenzivnijeg miješanja stanovništva praktično nije dolazilo, s obzirom da su osvajači potiskivali starosjedioce.⁴² Prvi vladar koji je uspio da u IX stoljeću ujedini veći dio tih prostora (izuzev Škotske i Velsa) bio je Alfred, kralj Veseksa.⁴³ Za njegovo ime se vezuje i donošenje najznačajnije kodifikacije običaja u Britaniji-tzv. Zakonik kralja Alfreda. On ja vežio u cijeloj državi, jer je inkorporirao i nke običaje drugih plemena. Prvo zapisivanje plemenskih običaja ovdje se javilo još u VI stoljeću kada je kralj Etelbert izdao Zbornik prava za kraljevinu Kent. Interesantno je su mnoge vladajuće dinastije nakon tog perioda bile francuskog porijekla (iz porodice Anžujaca) još dugo je jezik engleskog dvora i plemstva bio francuski, zvanični jezik državnih dokumenata latinski, a dok su engleski govorili jedino

³⁸ Avramović S. i Stanimirović V., str. 210.

³⁹ Europljani obično sve stanovnike Britanskih ostrva nazivaju Anglosaksoncima, iako to ne odgovara stvarnosti-Angli i Sasi (Saksonci), dva germanska plemena, naselili su se u određeno vrijeme na teritoriju Velike Britanije, ali je prije njih bilo Kelta i Skandinavca. Ostaci Kelta (Gala) su Šotlandani, Irci i Velšani. Vidjeti opširnije: Heršak E., (2005) Drevne seobe, Zagreb, Školska knjiga.

⁴⁰ Stanojević O. i Stanković E., str. 25.

⁴¹ Hugues G. Richard, Differences in the civil law system of the province of Quebec, <http://www.robic.ca/admin/pdf/22/028-HGR.pdf> (12. oktobar 2013.).
[http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/\\$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf) (13.oktobar 2013.).

⁴² Avramović S. i Stanimirović V., str. 210.

⁴³ Avramović S. i Stanimirović V., str. 210.

⁴³ Geoffrey R. i Yonge R., (1937) *The English Legal System*, London, Butterworth & CO. (Publishers), LTD. Bell Yard, Temple Bar, str. 13-29.

niži društveni sojevi.⁴⁴ Otud u engleskom jeziku, koji nije romanski, i danas ima dosta uticaj latinskog.⁴⁵ u srednjovjekovnoj Engleskoj je donešeno tek nekoliko značajnih pravnih akata koji su predstavljali rezultat borbe protiv centralizovane kraljevske moći, pa su tako kao referentne godine ostale upamćene: 1215. jer je u njoj Ivan Bez Zemlje donio Magna Carta Libertatum koja označava pobjedu partikularnih tenencija barona⁴⁶; 1679. donešen je Habeas Corpus Act koji ograničava samovolju kraljevih izvršnih orgaa; 1689. obilježava Bil o pravima (*Bill of Rights*) koji limitira vlasti kralja i 1701. u kojoj je donešen Zakon o ograničenju nasljeđivanja prijestolja (*Act of Settlement*) sa konačnim ishodom formulisanim u maksimi da „kralj vlada, ali ne upravlja“.⁴⁷ Magna Carta Libertatum i danas predstavlja kamen temeljac anglosaksonske demokratije. Ovaj akt živi i danas kao dio pozitivnog prava Engleske, a cjelokupna anglosaksonska pravna i politička misao također nalazi u njoj korijene svog postojanja. Zbog specifičnosti engleskog ustavnog sistema, koju je mimoišao talas donošenja ustava krajem XVIII vijeka ova zemlja nema ustav sadržan u jednom pisanom dokumentu (što ne znači da u njoj nema ustavnosti). Engleska je zemlja sa tzv. historijskom ustavnošću odnosno nepisanim ustavom gdje se ustavna pravila izvlače iz većeg broja dokumenata ili sudskih presuda donošenih u različitim vremenima. Ova činjenica samo povećava značaj navedene velike povelje sloboda, mada porjeklom iz 1215. sa 12 svojih članova doskora je ulazila u zbirku važećih zakonskih propisa- *English Statute Book*-mada ih je sada ostalo samo nekoliko. Stoga ona i danas predstavlja ustavni osnov za garantovanje slobode ličnosti, naročito u pogledu zabrane nezakonitog hapšenja, prva na vođenje zakonitog sudskog postupka-tzv. *due process of law* itd.⁴⁸

Tokom feudalizma počev od XII stoljeća u Engleskoj je uspostavljen poseban pravni sistem, koji se u svojoj osnovi zadržao do današnjih dana, a u vrijeme britanskih kolonijalnih osvajanja proširio na one zemlje koje su bile pod vlašću britanske imperije. Anglosaksonski pravni sistem se suprotstavlja kontinentalnom i od njega se preežno (mada su mogući izuzeci) razlikuje u sljedećem:

- a. kontinentalni pravni sistem nastaje pod uticajem rimskog prava, dok *common law* pravni sistem nastaje ven uticaja rimskog prava ili pak uz njegov neznatan uticaj,
- b. kontinentalni pravni sistem poznaje kodifikacije, dok ga anglosaksonski ne poznaje,
- c. osnovni tvorac prava, odnosno zakona u anglosaksonskom pravnom sistemu je sud, dok je to u rimsko-germanskome pravnom sistemu najviši zakonodavni organ bilo da je u pitanju vladar ili parlament.⁴⁹

Englesko feudalno pravo zasnivalo se na tri posebna izvora, i to: opštem-običajnom-pravu (*common law*), zakonima (*statute law*) i sistemu pravičnosti (*equiti law*).⁵⁰

Prvi slučaj, odnosno prva presuda koja određuje kakvo je njegovo pravno rješenje postaje obavezna za sve iste buduće slučajeve. Takva presuda se naziva precedent, ili presedan i ona obavezuje sve sudove istog ili nižeg stepena. Pravilo o

⁴⁴ Tako je i „Knjiga sudnjeg dana“-Domesday book, koja sadrži popis svih posjeda barona i njihovih vazala, slobodnih seljaka, kmetova, robova i inventara koji se na njima nalaze pisana na francuskom jeziku. Ibid., str. 26.

⁴⁵ Avramović S. i Stanimirović V., str. 211.

⁴⁶ Festić R., (1998) Opća historija države i prava, Sarajevo, COLPI, str. 210-211.

⁴⁷ Sima Avramović/Vojislav Stanimirović, 213.

⁴⁸ Vajs A. i Kandić Lj., str. 76 i 89.

⁴⁹ Stanojević O. i Stanković E., str. 27.

⁵⁰ Geoffrey R. i Yonge R., str. 122.

obaveznosti precedenata ustanovljeno u XIV stoljeću postaje opšte priznato u XVI stoljeću. Kada se pred sudom pojavi novi slučaj tada sud normira postojeći običaj i za budućnost. Stoga sud u ovakvom pravnom sistemu nije samo primjenjivač, nego šta više i stvaralac prava. Sistem opšteg *common law* prava uzdiže autoritet kraljevog suda koji dobija prevlast nad mjesnim sudovima gradova, grofovija i vlastelinstava. Kraljeva pravda sve više uporišta nalazi u rimskom i kanonskom pravu, što feudalna klasa doživljava kao kraljevu uzurpaciju.⁵¹ Pored ovog pravnog izvora u Engleskoj veliki značaj ima i *statute law* koji se odnosi na pravni akt koji donosi zakonodavni aparat države, na početku kralj a kasnije parlament. Od XIV stoljeća učešće parlamenta postaje obavezno prilikom izdavanja statuta, te stoga engleska pravna nauka smatra da tek od tog momenta možemo govoriti o engleskom zakonskom pravu kao ovlaštenju države da donosi općeobavezna pravila.⁵²

U odnosu na Englesku u Sjedinjenim Američkim Državama situacija je dosta komplikovanija, jer pored 1.000 tomova sa približno 400.000 kejsova koje trebaju poznavati engleski pravници, paralelno postoje savezno i republičko zakonodavstvo članova federacije „Nacionalni sistem izvještavanja“ (*National Reporter System*) koji obuhvata preko 5.000 tomova od kojih svaki u početku sadrži oko 1.000 slučajeva.⁵³

Na najstarijim engleskim univerzitetima, naročito na Oksfordu koji je formiran već sredinom XII stoljeća izučavalo se rimsko pravo (koje je između ostalog predavao čuveni profesor Vakarius), isto kao i u europskim univerzitetima (Bolonja, Padova, Piza, Pariz.). No, izučavanje rimskog prava je tada još uvijek ostajalo samo na teorijskom nivou i nije prodiralo u praksu. Na univerzitetima se dosta pažnje poklanjalo kanonskom pravu (njega i rimsko pravo su prije svega učili oni koji su se spremali za sveštenečki poziv ili diplomatiju). S druge strane *Common Law* se na univerzitetima nije predavao, niti se teorijski obrađivao, već je bio sasvim prepušten sudskoj praksi. Praksa se uglavnom formirala u Centralnom kraljevskom sudu u Londonu, a mladi pravници su stoga izučavali svoju struku-kao i sve druge zanatlije toga vremena. Pravnička edukacija se nije sticala na univerzitetima nego u naročitim pravničkim udruženjima-„gostionicama“ u kojima su istaknuti pravници, sudije, političari i razni državni službenici stanovali kada borave u Londonu počev od XIV stoljeća.⁵⁴ Pravna profesija u Engleskoj ima danas dvije grane-**baristere** i **solisitore**, po čemu je Engleska jedina zemlja na svijetu sa ovakvom podjelom pravnika. Već u XII stoljeću postupak pred sudovima j komplikovan tako da ga trebaju voditi „naratori“ (*narrators*), odnosno „kaunteri“ (*countors*) koji su bili samo neka vrsta pomagača strankama. Tek krajem XIII stoljeća dolazi do pravog zastupanja stranaka pojavom atorneja (*attorneys*). Oko 1300. godine naratori i atorneji dobijaju svoju profesionalnu organizaciju. Atorneji se smatraju službenicima suda u kome su vršili praksu, a obučavanje i nadzor nad njima vršile su sudije. Naratori dobijaju opšte ime baristeri (*barristers*) i dijele se u dva sloja; sposobniji i istaknutiji su oformili red serženata (*Serjeants at Law*), a ostali su obrazovali društva

⁵¹ Zbog toga je plemstvo 1235. godine prinudilo kralja da Mertonskim statutom zabrani upotrebu stranog (rimskog) prava, a što je izraženo pravnom maksimom: *nolumus leges Angliae mutare* (nećemo mijenjati zakone Engleske). Ovdje *lex*, *leges* ne označava zakone u njihovom današnjem značenju nego se odnosi na pravni običaj. *Ibid.*, str.226-227.

⁵² *Ibid.*, str. 91 i dalje.

⁵³ Stanojević O. i Stanković E., str. 30.

⁵⁴ *Ibid.*

pod imenom „*Inns of Court*“.⁵⁵ Serženti su bili nešto zatvoreniji i članstvo se sticalo kraljevim patentom. U ovom se nalazi korijen engleske pravne tradicije da se sudije regrutuju iz redova vodećih baristera. Baristeri su živjeli kolegijalnim načinom života u svojim „*Inns*“ u kojima su upravljačko tijelo činili benčeri (*Benchers*). Inns su bili centri pravnog obrazovanja, neka vrsta pravnih akademija. Instruktori (*Readers*) su bili iz redova benčera, a pored prava studirala se historija, muzika itd.⁵⁶ Kada je student koji je želio da završi pravnu praksu na sudu po ocjeni benčera bio kvalifikovan za profesiju bio je „pozivan“ u „*Bar*“ od strane svoje Inn. Početkom XVII stoljeća atorneji se postepeno odvajaju od baristera i kao rezultat toga oni nisu članovi više nijedne od četiri egzistentne Inns of Court. Umjesto da rade zajednički na nekom predmetu atornej je sada bio posrednik između klijenta i baristera. Postepeno je usvojeno pravilo da atornej ne može raditi na nekom predmetu bez intervencije atorneja.⁵⁷ Razvojem pravosunog sistemajavlju se i solisitori koji u odnosu na atorneje i baristere ne uživaju neki poseban ugled. Vremenom, a posebno od XVII stoljeća njegova uloga raste pa se smatra istog ranga ko i atornej. U okviru crkvenih sudova u ovom periodu se javljaju i proktori (*proctors*), koji su istovremeno bili i javni bilježnici (*notaries public*). U XVIII stoljeću se ispoljava jasan proces spajanja sve tri profesije u jednu pod nazivom solisitori. 1739. godine osniva se zajedničko društvo za svetri profesije-*Society of Gentlemen Practises*.⁵⁸ Profesija baristera i solisitora i danas je još uvijek u znaku historijskih tradicija. Današnji solisitor je kombinacija nekoliko ranijih grana pravne profesije. On u svakom slučaju ima niži rang od baristra. Stranke može zastupati samo pred nižim sudovima i administrativnim tribunalima, dok pred višim sudovima radnje zastupanja vrši barister, ali samo po traženju solisitora, jer ga stranka ne može direktno kontaktirati.⁵⁹

Kada su u pitanju siromašni građani koji ne mogu platiti solisitere i baristere, njim na raspolaganju stoje pravni fakulteti preko tzv. pravnih klinika, u čijem radu učestvuju

⁵⁵ Festić R., (2008) *Common Law i druge pravno-historijske teme*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 29-30.

⁵⁶ *Ibid.*, str. 30.

⁵⁷ Uporedu sa ovim postupkom teče proces amalgamisanja atorneja sa profesijom čiji je posao bio sličan njihovom-sa solisitorima. Jačanjem sistema pravičnosti (*eqiti law*) u XVI stoljeću nekoliko novih sudova su postali izuzetno značajni. Stranke su pred ovim sudovima trebale usluge slične onima koje su pred common law sudovima pružali atorneji. *Ibid.*, str. 31.

⁵⁸ *Ibid.*, 32.

⁵⁹ Obrazovanje solisitora se sastoji od tri dijela: pripravnčki staž, pohađanje „odobrenog“ pravnog fakulteta i polaganje dva završna ispita. Za obavljanje pripravnčkog staža odbrenje daje Društvo pravnika. Pripravnčki staž traje pet godina za one koji nemaju završen pravni fakultet, dok za one koji ga imaju završenog traje samo tri godine. Onaj kandidat koji nema završen pravni fakultet mora jednu godinu provesti na „odobrenom“ pravnom fakultetu. Samo britanski građani mogu biti primljeni u solisitore. Barister se postaje lakše nego li solisitor. Sve što se zahtjeva je da barister podnese zahtjev jednoj od četiri Inns of Court i da „*keep term*“ u bilo kojoj od njih, odnosno treba da večera određen broj puta (zahtjev koji danas nema nikakav obrazovni značaj) u njima i da položi ispit koji organizuje Savjet za pravno obrazovanje. Poslije više godina uspješne prakse barister može da podnese molbu lordu kancelaru da postane tzv. savjetnik kraljice.

Geoffrey R. i Yonge R., str. 366-377 i str. 368-370.

Festić R., (2008), str. 35-37.

studenti završnih godina uz nadzor iskusnog profesora ili bivšeg advokata.⁶⁰ Također je predviđena besplatna odbrana osumnječenih koji nemaju novac za advokate.⁶¹

Imamo li u vidu sve specifičnosti engleskog precedentnog pravnog sistema postavlja se pitanje uticaja tog pravnog sistema na druge države, pa tako i na postojeći pravni sistem u BiH. Iako se na prvi pogled čini da smo zemlja civilnog pravnog sistema ipak postoje naznake da se u našem pravnom sistemu danas primjenjuju neki elementi anglosaksonskog prava, a koji su u naš pravni sistem ušli devedesetih godina prošlog stoljeća.

Tako se u pravnoj literaturi naglašava kako je Ustav BiH, odnosno Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma dosta kratak po uzoru na američki ustav, odnosno ustave anglosaksonskih zemalja, te kao kraći Ustav, sa svega dvanaest članova uz Ustave Liberije i SAD predstavlja najkraći ustav na svijetu. Međutim u Ustavu BiH pojam člana je neuobičajen i atipičan je u odnosu na pojam člana u ogromnoj većini ustava. U osnovi pojam člana u našem Ustavu odgovara pojmu odjeljka ili glave, kako su te sistematizirane jedinice određene u ostalim ustavima.⁶² Ustav BiH, koji je sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, daje mnogo više elemenata o svom ugovornom karakteru nego što je to bio slučaj sa Ustavom SAD iz 1787. godine. Zanimljivo je da se o pravnoj prirodi Ustava BiH vode rasprave, baš kao što je to slučaj i sa Ustavom SAD-a, jer od odgovora na pitanje pravne prirode ovog akta zavise državno ustrojstvo, karakter države, pitanje suverenosti i dr..⁶³ I u pojedinim zakonskim tekstovima vidljiv je utjecaj anglosaksonskog, odnosno američkog pravnog sistema. Tako je Okvirni zakon o zalozima⁶⁴ dosljedno slijedio principe člana 9. Uniforme Commercial Code-a Sjedinjenih Američkih Država⁶⁵, što dokazuje utjecaj drugih pravnih sistema na pojedine pravne grane unutar civilnog pravnog sistema kojem pripadamo.⁶⁶

Imajući u vidu pravnu snagu koju Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa Protokolima ima na cijeloj teritoriji BiH⁶⁷, ipak ćemo izdvojiti jednu pravno intrigantnu odredbu sadržanu u Statutu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Statut BDBiH).⁶⁸ U onom dijelu u kojem tretira osnovna prava i obaveze⁶⁹ Statut BDBiH normira kako „sve osobe na teritoriju Distrikta uživaju prava i slobode koje su im dane Europskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Ta prava i slobode

⁶⁰ Stanojević O. i Stanković E., str. 30.

⁶¹ Ibid., str. 48-49.

⁶² Pobrić N., *Ustavno pravo*, (2000) Mostar, COLPI, str. 45.

⁶³ Festić R., str. 377.

⁶⁴ „Službeni glasnik BiH“ br. 28/04.

⁶⁵ Uniform Commercial Code, dalje: UCC, dostupan je na mrežnoj stranici: www.law.cornell.edu/ucc/ucc.table.html. UCC je prihvaćen u pedeset američkih država uključujući District of Columbia, Commonwealth of Puerto Rico, Guam i U.S. Virgin Islands.

Vidjeti: <https://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhrcaak.srce.hr%2Ffile%2F81603&ei=JFRmUoTXJaar4ATCxlDoAw&usg=AFQjCNHaTII OhEBQ9i2uY1TNSMMezblF4g&sig2=uC3nZi2ssZWHPZGzLYG2Ag> (22.oktobar 2013.).

⁶⁶ Povlakić M., (2009) Neophodne izmjene zakona u cilju povećanja efikasnosti postupka prodaje pokretnih stvari kao predmeta izvršenja i namirenja u BiH, Konferencija „Kako unaprijediti izvršni postupak u BiH“, Sarajevo, Hotel „Saraj“, 7.05.2009. godine.

⁶⁷ Član 2 st. 2 Ustava BiH, Vidjeti:

http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (03.decembar 2013.).

⁶⁸ Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 17/08, 39/09).

⁶⁹ Član 13 st. 4 Statuta Distrikta

će imati veću pravnu snagu u odnosu na svaki zakon koji je u suprotnosti s Konvencijom. Sve institucije Distrikta će poštovati ta prava i slobode. Sudovi Distrikta će provoditi ta prava i slobode sukladno s postupcima koji su predviđeni zakonima Distrikta. **Kada se bave predmetima koji se odnose na optužbe u svezi s kršenjem tih prava i sloboda, sudovi Distrikta uzimaju u obzir precedentno pravo Europskog suda za ljudska prava.**⁷⁰ Upravo u ovoj posljednjoj rečenici krije se jedan od temelja anglosaksonskog pravnog sistema u našoj državi, a to je primjena precedenata u slučajevima koji se budu vodili pred sudom, a u vezi kršenja prava garantovanih navedenom Konvencijom.

Uticaj anglosaksonskog pravnog sistema je vidljiv i u oblasti građanskog procesnog prava, odnosno u periodu od 1883. godine kada stupa na snagu Građanski parnični postupak za BiH, pa sve do 2003. godine kada je izvršena posljednja velika reforma u oblasti parničnog postupka. Kroz niz instituta koji su se modifikovali može se uočiti uticaj američkog pravnog sistema na pravni sistem u BiH.⁷¹

1.3. Osnovne karakteristike drugih velikih pravnih sistema i njihov uticaj u Bosni i Hercegovini

U staroj Jugoslaviji postojalo je šest pravnih područja shodno personalnom principu važenja, i to: hrvatsko-slavensko, slovonsko-dalmatinsko, srbijansko, bosansko-hercegovačko, crnogorsko i pravno područje Vojvodine, Međimurja i Prekomurja.⁷² Uz ovih šest pravnih poredaka postojao je i sedmi koji je ograničenom primjenom šerijatskog privatnog prava važio za muslimane. Takvo stanje ostalo je sve do 1941. godine, pa je ono imalo znatnog uticaja i na sudske odluke po pitanju određenih pravnih grana u vremenu od oslobođenja do danas.⁷³ Od ostalih pravnih sistema koji se mogu ubrojiti u one koji su nekada egzistirali na ovim prostorima, i koji i dalje postoje i zauzimaju značajno mjesto na mapi savremenih pravnih sistema u svijetu izdvojićemo šerijatski pravni sistem i sistem kanonskog prava koji i danas imaju svoj značaj,⁷⁴ pogotovo ako sagledamo važnost Zakonika kanonskog prava iz 1983. godine, te ugovora koje su vjerske zajednice potpisale ili će potpisati sa državom BiH. Uz navedene pravne sisteme nemali period se na ovim prostorima zadržao nekada egzistentan, a danas gotovo zaboravljen, socijalistički pravni sistem koji se urušio bez spoljne prinude i rata, a što je nezapamćen slučaj u historiji, pa je danas broj država-pripadnika ove pravne porodice znatno smanjen.⁷⁵

⁷⁰ Vidjeti: <http://www.skupstinabd.ba/statut/h/Statut%20Brcko%20distrikta%20BiH%20-%20precisceni%20tekst%202-10%20H.pdf> (22.oktobar 2013.).

⁷¹ Vidjeti: Čalija B. i Omanović S., *Građansko procesno pravo* (2000) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 81 i dalje.

Omanović S., *Civil procedure, radovi* (2003/04) Sarajevo, „University press“.

⁷² Radovčić V., str. 255.

⁷³ T. Blagojević B., *Nasledno pravo u Jugoslaviji, prava republika i pokrajina*, (1988), Beograd, „Savremena administracija“, str. 15.

⁷⁴ Važnost ovog pravnog sistema je uočljiva prilikom analize pravnih akata koje Vatikan potpisuje sa državama, pa tako i sa našom BiH. Više o Temeljnem ugovoru između Svete stolice i Bosne i Hercegovine vidjeti: http://kuvn.org/temeljni_ugovor.pdf (23.oktobar 2013.).

⁷⁵ Stanojević O. i Stanković E., str. 22.

Na teritoriji BiH, kao na rijetko kojem području, susretale su se i susreću ne samo različite kulture i tradicije nego i različiti pravni sistemi. Tako je na području BiH jedno vrijeme ograničeno primjenjivano šerijatsko pravo koje je ostavilo dubokog traga na živote stanovnika u BiH. Nakon Drugog svjetskog rata u BiH do izražaja dolazi socijalističko pravo, odnosno pravni sistem zemalja socijalističkog bloka.

Glavni izvori šerijatskog prava su: *Kur'an, Sunnet, Idžma ul ummet i Kijas*, a sporedni izvori su: *Istihsan (maslaha), Istislah, Urf adet i Er rei*. *Sunnet* je tradicija nastala na osnovi života Poslanika Muhameda a.s.. Svaki pojedini postupak, presedan iz Muhammedova života zove se hadis. Ukupnost hadisa čini sunnu, tj. uputstvo vjernicima kako treba živjeti. Prvobitno su hadisi bili prenošeni samo usmeno, a kasnije se zapisuju. Kritičko sakupljanje i odabir hadisa izvršili su Buhari i Muslim. Tada nastaje posebna naučna grana pod nazivom „Usuli hadis” koja se bavi proučavanjem istinitosti hadisa. Poslije razdoblja vladavine prva četiri halifa počele su se javljati mnogobrojne razlike u mišljenjima o pojedinim dogmatskim i pravnim pitanjima. Upravo ova usaglašena rješenja islamskih naučnika o pojedinim nejasnim pravnim problemima dobila su naziv *Idžma ul ummet*. Pravo na davanje mišljenja imali su Poslanikovi drugovi, kasnije njegovi učenici i na kraju islamski naučnici. *Idžtihad* predstavlja pravo učenih ljudi da mogu tumačiti propise Kur'ana i Suneta. Oni su mogli stvarati i nove propise za uređenje onih pitanja koja nisu bila regulirana u Kur'anu i Sunetu. *Analogija* ili *Kijas* predstavlja rješenja koja su na osnovu analogije izveli islamski pravници. Analogija nastaje primjenom pravnih pravila ili načela na nove slične slučajeve. Nepredviđeni pravni propisi mogu se podvesti pod propise koji već postoje, pod uslovom da za izvjesni odnos postoje isti zakonski razlozi kao i za onaj propis pod kojim se dotični odnos podvodi. Analogija se može smatrati kao indirektan izvor šerijatskog prava, ona je više neka vrsta tumačenja pomoću kojeg se nepredviđeni slučaj podvodi pod propise koji već postoje. Tu se radi o odlukama na pitanja koja je nametala pravna praksa. Te odluke zvale su se fetve, a izdavali su ih *muftije* (pravници). *Urf adet* predstavlja narodne pravne običaje. Neki pravници smatrali su značajnim običaje grada Medine, gdje je Muhammed a.s. živio, dok su drugi pridavali isti značaj i običajima drugih gradova. *Er rei* je bilo rješenje određenog sudskog slučaja po slobodnom nahodjenju, a o tome nema ili „ako se zato ne može izvesti rješenje iz postojećih izvora”. Donijeto rješenje na osnovu *Er reia* nije smjelo biti u suprotnosti sa duhom osnovnih izvora i trebalo je odgovarati potrebama i zahtjevima vremena.⁷⁶ S druge strane istislah je rasuđivanje koje je vođeno javnim interesom, uvažavanje javnog interesa, odnosno pojmom dobro shvaćene korisnosti, susreće se sa istim problemima sa kojima se susreće i istihsan, pošto se i korisnost kao i pravičnost mogu veoma široko tumačiti, kako na području individualnog tako i zajedničkog (kolektivnog) života.⁷⁷ Ovaj problem je donekle ublažen jer se uvijek tražio oslanac u prva dva izvora šerijatskog prava.⁷⁸ Neki šerijatski pravници smatraju kako su i odluke muslimanskih vladara dopunski izvori prava, pogotovo ako su bile donešene u pravne svrhe.⁷⁹

⁷⁶ Begović M., (1933), O izvorima šerijatskog prava, Beograd, Arhiv za pravne i društvene nauke, god. XXIII knjiga XXVI (XLIII), broj 1, str. 25.

⁷⁷ Džananović I., *Idžtihad u prva četiri stoljeća islama*, knjiga 2, (1999), Sarajevo, Biblioteka posebnih izdanja, str. 26.

⁷⁸ Durmišević E., (2008) Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 36-37.

⁷⁹ Ibid., str. 37.

Šerijatsko pravo je uz rimsko-kontinentalno i anglo-saksonsko, najuticajnije pravo današnjice i predmet je izučavanja na svim značajnim svjetskim univerzitetima. Tokom osmanske vladavine u Bosni, islam je vršio ulogu državne ideologije. Državne i vjerske funkcije su vršene unutar iste strukture, koju je sačinjavala različita ulema (kadije, muftije, imami i dr.). dok su Jevreji i različite kršćanske crkve i zajednice imale svoje vjerske autonomne organizacije, vjerska zajednica muslimana bila je dio državne strukture i državne birokratije. Vjerski službenici muslimanske zajednice (*ulema*) vršili su različite vjerske, obrazovne i pravne poslove.⁸⁰ Jasno je da je s obzirom na takav status u osmanskoj državi šerijat smatran osnovnim regulatorom i korektorom društvenih odnosa. Austro-ugarskom okupacijom BiH, islam je dobio status jedne od zakonom priznatih vjeroispovjesti, dok je šerijat gotovo važio u obimu u kojem je važio i u vrijeme osmanske vlasti u BiH. Mnogobrojne proklamacije koje su austro-ugarske vlasti uputile stanovništvu BiH sadrže njihovu obavezu da poštuju islamsku vjeru i dotadašnje muslimanske običaje. Takav stav je posebno potvrđen Carigradskom (Novopazarskom) konvencijom od 21. aprila 1879. godine koju su potpisale Austro-Ugarska monarhija i Osmansko carstvo.⁸¹ Kasnijom uspostavom institucija značajnih za muslimane na ovim prostorima poput autonomne Islamske zajednice, nezavisnog *šejhul-islama* u Carigradu, te uspostavom šerijatskih sudova potvrđen je kontinuitet važenja šerijata u BiH.⁸² Zemaljskim ustavom iz 1910. godine, odnosno članom 8, kojim su priznata vjerska udruženja (zajednice), izričito je priznata i Islamska zajednica.⁸³

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), koja je formirana 01. decembra 1918. godine, prihvaćen je sistem priznatih vjerskih zajednica. Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine, proglašena je ravnopravnost vjerskih zajednica koje su već uživale priznanje u pojedinim dijelovima novoformirane države. U takvoj situaciji postavilo se pitanje važenja šerijatskog prava muslimane, pošto je novonastala država naslijedila neujednačen pravni sistem. Stoga je važenje šerijatskog prava za muslimane bilo predmetom međunarodnog i unutarjavnog normiranja. Potpisivanjem Senžermenskog mirovnog ugovora sa Austrijom, 10. septembra 1919. godine, Kraljevina SHS je u pogledu statusa muslimana *preuzela obavezu da se njihov porodični i lični status regulira po propisima šerijatskog prava*.⁸⁴ Nakon Drugog svjetskog rata i pobjede socijalističke revolucije u novoj je Jugoslaviji prihvaćen princip

⁸⁰ Durmišević E., str.13.

⁸¹ Ibid., str. 14.

⁸² Interesantno je da su Austro-Ugarske vlasti osnovale posebnu školu, Šerijatsko-sudačku, 1887. godine, za spremanje šerijatskih sudija (kadija) želeći i na taj način, uz poštovanje muslimanskog prava, spriječiti uticaj koji bi osmanske vlasti imale na interpretaciju šerijata u BiH kada bi se sudije školovale u Carigradu. Formiranjem šerijatskih sudova na nivou kotara, te Vrhovnog šerijatskog suda kao apelacije i kasacije istovremeno, pri Zemaljskom sudu u Sarajevu, ovi sudovi su bili sastavni dio pravosudnog sistema jedne, u osnovi katoličke države, kakva je bila Austro-Ugarska monarhija. U austro-ugarskom periodu, šerijatskim pravom i naukom šerijatskog prava bavili su se i nemuslimani koji su dali značaja doprinos nauci šerijatskog prava. Među njima se ističu: Albert Schek koji je napisao „Djelatnost šerijatskih sudova“, odnosno „Šerijatski postupak“ i dr., Eugen Sladović koji je napisao „Islamsko pravo u BiH“, „Ženidbeno pravo“, u kojoj objašnjava bračno pravo muslimana, ali i običaje u ovoj pravnoj grani kod bosanskohercegovačkih muslimana. Ibid., str. 16-17.

⁸³ Bavčić U. i Imamović M., Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910, (1991), Sarajevo, „Muslimanski glas“, str. 64-65.

⁸⁴ Ovaj stav je unešen u član 109 Vidovdanskog ustava po kojem „u porodičnim i nasljednim poslovima muslimana sudi državni šerijatski sudija“, Durmišević E., str. 15.

odvajanja vjerskih zajednica od države uz zagaranovanu slobodu vjeroispovijesti i djelovanja vjerskih zajednica. Ova načela koja su istaknuta u Ustavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz 1946. godine, bila su osnov kasnijeg zakonskog regulisanja odnosa države i vjerskih zajednica sve do propasti Jugoslavije.⁸⁵ Interesantno je naglasiti kao je i ovaj pravni sistem dugo bio primjenjivan u BiH, te kako su njegovi tragovi vidljivi i sa današnjeg aspekta opserviranja pravnog sistema u BiH.⁸⁶

Vladimir Ilić Lenjin je još 1917. godine u svom djelu „Država i revolucija“ isticao neophodnost prava u rješavanju zadataka za ustanovljavanje socijalističkog društvenopolitičkog sistema. Sam Lenjin je isticao da pravo ima veliku ulogu ka ostvarenju komunističkih ciljeva, gdje bi država poštivajući principe pravične raspodjele dobara garantovala ostvarenje istih putem pravnih normi. Neophodnost pravnog regulisanja društvenih odnosa u uslovima socijalizma ne znače da država zadržava buržoasko pravo. Naprotiv, likvidacija buržoaskog prava predstavlja jednu od zakonomjernosti proleterske revolucije koja zahtjeva stvaranje suštinski *novog pravnog sistema*.⁸⁷ Velika oktobarska revolucija udarila je temelje novom socijalističkom pravu, pa je tako svojim pravim pravnim normama sovjetska vlast jasno proklamovala svoje ciljeve: likvidacija eksploatacije, ustanovljavanje socijalističke svojine, uništavanje kapitalističke svojine, te utvrđivanje socijalističkih proizvodnih odnosa. Ustanovljavanjem socijalističkog prava država nijednog dana nije mogla sačuvati u cjelini sistem starog eksploatatorskog prava. Međutim podvlači se da su neke norme starog prava ostale na snazi i poslije revolucije.⁸⁸ Jedna od karakteristika ovog pravnog sistema jeste i kompleksnost pravnih akata, te njihova sveobuhvatnost pošto su u sebi inkorporirali nekoliko pravnih grana. S jedne strane to je odraz načela koje je istakla oktobarska revolucija da država može intervenisati i u oblasti privatnog prava.⁸⁹ Ustavno pravo se razvijalo već od obrazovanje sovjetske socijalističke države. Razvoj nauke sovjetskog državnog prava počeo je u oštroj borbi protiv svih gledišta koja su bila tuđa marksizmu-lenjinizmu. Sovjetsko državno pravo se razlikuje od prava kapitalističkih država jer ovo pravo učvršćuje vlast naroda, nove društvene i pravne odnose, napredne ideje, dok državno pravo kapitalističkih zemalja održava klasni interes buržoazije i nastoji da sačuva i učvrsti dominaciju buržoaskih društvenih odnosa.⁹⁰ Ekonomska politika nove socijalističke države čiji je osnovni cilj izgradnja socijalizma zasnovana je još od prvih dana svog postojanja na novim načelima. U prvom periodu sovjetske vlasti

⁸⁵ Ibid., str. 17.

⁸⁶ Omanović S., Šerijatska sudska civilna procedura u BiH, (2005/06) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

⁸⁷ Vajs V. i Kandić Lj., str. 352.

⁸⁸ Između stare i nove Jugoslavije nije bilo unutarnjeg pravnog kontinuiteta, pa se nametnula potreba prekidanje pravnog kontinuiteta potvrditi zakonskim putem. To je učinjeno Zakonom o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. aprila 1941. i za vrijeme neprijateljske okupacije. Tim su zakonom u cjelini brisani svi okupatorski propisi. Proglašeni su nepostojećim, a propisi koji su vrijedili do 6. aprila 1941. izgubili su svu pravnu snagu odnosno nisu se mogli primijeniti kao pozitivni pravni propisi. Međutim, taj Zakon o nevažnosti otvorio je mogućnost da se primjene pravna pravila sadržana u tim propisima uz uslov da se ispune određene pretpostavke.

Čaušević DŽ., *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine-dokumenti sa komentarima*, (2005), Sarajevo, Magistrat Sarajevo, str. 470-472.

⁸⁹ Tako su neki dekreti poput Dekreta o uvođenju osmočasovnog radnog dana udarili temelje drugim granama prava poput radnog prava, porodičnog prava, krivičnog prava i dr. Vajs A. i Kandić Lj., str. 352.

⁹⁰ Ibid., str. 353.

udareni su temelji sovjetskog socijalističkog građanskog prava. Već su tada dati elementi važnijih instituta građanskog prava, a kako bi sovjetska vlast zavladała privredom izvršena je nacionalizacija krupne kapitalističke industrije, saobraćaja, trgovačke flote, spoljne trgovine. Cjelokupni zemljišni fond se dijelio u dvije kategorije, i to: zemljište od značaja za specijalne kulture i zemljište koje nema takav značaj i raspodjeljuje se stanovnicima da ga svojim radom obrađuju i koriste.⁹¹ Tako je socijalističko pravo vođeno jednoobraznim ciljem izvršilo korijenite reforme porodičnog prava, nasljednog prava, radnog prava, krivičnog prava i dr.⁹² Koliki utjecaj je na kreiranje zakonskih propisa u BiH tog perioda imala marksistička ideologija, kao uostalom i svaka druga, svjedoče i neki od zakona, a među najinteresantnijim izdvojimo Zakon o nasljeđivanju iz 25. aprila 1955. godine.⁹³ Naime navedenim zakonom je određeno kako se uvažava načelo neograničenosti količine ili vrijednosti objekata koje jedno lice može naslijediti, s izuzetkom nasljeđivanja u svojinu privatnog zemljišta, pošto se zakonom kao nižim pravnim aktom ne može odstupati od osnovnih principa o maksimumu poljoprivrednog zemljišta koje pojedinci mogu imati.⁹⁴ Prethodno je već zakonskim normama iz 1953 godine ustanovljen je zemljišni maksimum na 100 dunuma (10 ha), što je pogodilo više od 31.000 gospodarstava u Bosni i Hercegovini, ali nije bitno izmijenilo strukturu seljačkih posjeda, budući da su od novostvorenog zemljišnog fonda uglavnom formirana veća društvena poljoprivredna dobra.⁹⁵

S obzirom na organizaciju Crkve, kao i sporazume koje one kao i druge vjerske zajednice potpisuju ne možemo se okrenuti od činjenice da mnogi građani svoj život uređuju shodno tim kanonima. Skup propisa koje je donijela Crkva o svojoj organizaciji, ponašanju klerika i svih kršćana uopšte, naziva se kanonsko ili crkveno pravo (*ius cononicum, ius ecclesiasticum*).⁹⁶ Mada se ova dva pojma smatraju sinonimima termin kanonsko pravo prema shvatanju Istočne, pravoslavne crkve ima nešto uže značenje od termina crkveno pravo. U strogom smislu riječi kanonsko pravo označava samo ona pravna pravila koja je donijela isključivo crkva (dakle ne i država) na zasjedanjima crkvenih sabora od III do IX stoljeća. Sve kasnije crkvene odredbe, kao i odredbe državne vlasti, koje govore o uređenju crkve, ne ulaze u pojam kanonskog, već crkvenog prava. U Rimokatoličkoj crkvi pojam kanonskog prava označava ono pravo koje je sadržavano u njenom zvaničnom zborniku nazvanom Zakonik kanonskog prava (*Codex iuris canonici*) objavljenom najprije 1917. godine, a potom 1983. godine. Materijalni izvori crkvenog prava su:

- Božija volja kao izvor crkvenog prava, prema shvatanju Crkve predstavlja skup propisa, koji održavaju Božiju volju, sačinjavaju božansko pravo (*ius divinum*), čije su odredbe

⁹¹ Tako je Privremena narodna skupština 23. augusta 1945. godine donijela poseban Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Uz naknadu u visini jednogodišnjeg prinosa ili prihoda oduzet je nezemljoradnicima višak zemlje preko 3 hektara (30 dunuma), kao i zemljoradnicima koji su posjedovali više od 20 hektara (200 dunuma). Vidjeti: Mustafa Imamović, 421., Dženana Čaušević, 480-484.

⁹² Vidjeti više: Vajs A. i Kandić Lj., str. 354-358.

⁹³ T. Blagojević B., str. 16.

⁹⁴ Ibid., str. 39.

⁹⁵ Vidjeti: Kamberović H., Karakteristike društva u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata, <http://www.anubih.ba/speceditions/socialspeceditions/fulltext/social37/KamberovicHusnija.pdf> (09. oktobar 2013.).

⁹⁶ O Zakonicima kanonskog prava vidjeti: Šalković J., (2005) „Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza sabora“, BS 75 (2005.), br. 3, str. 767-792.

nepromjenjive. Uloga Crkve sastoji se samo u formulisanju i tumačenju ovih odredaba.⁹⁷ Božansko pravo se izražava na dva načina i to : u prirodi (*ius divinum naturale*), pod čim se podrazumjeva skup pravnih normi koje postoje u ljudima, ili zakon zapisan u ljudskim srcima (*lex scripta in cordibus hominum*), te u pravnim odredbama datim od samog osnivača Crkve (*ius divinum positivum*), koje se nalaze u Svetom pismu i Svetom predanju.

- Volja crkve kao izvor prava, se manifestuje kroz crkveno zakonodavstvo. Organ preko kog Crkva izražava svoju volju naziva se sabor ili koncil, a saborske odluke kanoni ili pravila. Razlikuju se vaseljenski ili ekumenski i oblasni ili pomjesni sabori.⁹⁸
- Volja države kao materijalni izvor prava ima za Crkvu sporedno značenje. Ona može biti relevantna u slučaju kada država donese zakon, koji se odnosi na neko crkveno pitanje, a koje nije suprotno crkvenom učenju. Takav zakon Crkva je kanonizovala, odnosno priznala i unijela u svoje kanonske zbornike. Kanonizacija državnih zakona bila je naročito aktuelna u Vizantiji, zbog postojanja svojevrsnog crkveno-državnog jedinstva.
- Običaj i sudska praksa i mišljenja kanoničara kao izvor prava. Mišljenje kanoničara kao autoritativnih poznavatelja kanonskog prava uzima se kao pravni izvor.⁹⁹

Formalni izvori crkvenog prava su: učenje dvanaestorice apostola, didaskalija, pravila svetih apostola, prvi čisto kanonski zbornik Teodozijeve (XVI knjiga) i Justinijanov kodeks (13 naslova iz I knjige).¹⁰⁰ Vremenom se pokazalo praktičnijim da se i svjetovni zakon i crkvena pravila koja raspravljaju o istom predmetu nađu u jedinstvenim, mješovitim zbornicima koji su u Vizantiji nazivani nomokanoni, a u slovenskim zemljama zakonopravila. Dva najvažnija nomokanona su: Nomokanon u 50 naslova ili Nomokanon Jovana Sholastika i Nomokanon u 14 naslova nastao spajanjem kanonske sintagme u 14 naslova i zbornika u 3 dijela.¹⁰¹

Zaključak

Narod u BiH se, kao malo koji narod zemlje eurokontinentalnog pravnog kruga, može pohvaliti činjenicom da je njegova država bila pogodnim područjem za praktičnu primjenu normi različitih pravnih sistema. Ukoliko se osvrnemo na pravno bogatu prošlost naše zemlje možemo zaključiti da je u BiH utemeljenoj na civilnom pravnom sistemu primjenjivano privatno pravo šerijatskog pravnog sistema, kao i kanonsko pravo, koje je svoju institucionaliziranu primjenu ostvarivalo posredstvom Crkve. Sredinom prošlog stoljeća u našoj državi se intenzivirao proces primjene socijalističkog prava koje je postepeno ali sigurno iz prakse potiskivalo prethodna dva pravna sistema. Nakon tog perioda, u postratnoj BiH je primjetan uticaj *common law* pravnog sistema,

⁹⁷ Pravoslavna crkva smatra kako je adekvatan tumač Vaseljenski sabor, dok Rimokatolička smatra kako je to papa. Šarkić S. i Popović D., str. 79.

⁹⁸ Ibid., str. 80.

⁹⁹ Ibid., 81.

¹⁰⁰ Šarkić S. i Popović D., str. 78-79.

¹⁰¹ Formalne izvore carskog prava iz ovog perioda možemo podijeliti na: a) Grčke zbornike, b) Slovenske zbornike, c) Komentare kanonskih zbornika i d) Rimokatoličke zbornike. Vidjeti: Padjen I., „Vjera u narod bez vlasti i vlasništva: Crkvena šutnja 1961-1971. i glasnost 1990-“, *Politička misao*, god. 49, br. 4, 2012, str. 175-211.

Vidjeti: <http://prethodni.fpzg.hr/Politicka-misao/DataStorage/Articles/1426.pdf> (12. oktobar 2013.).

koje sa sobom donosi nekoliko novih matrijalno-pravnih instituta, kao i procesnih odredbi. Uzmemo li sve u obzir nije teško zaključiti kako u našoj državi i danas postoje tragovi navedenih pravnih sistema, jer ispravno je, još u XIX stoljeću, konstatovao Friedrich Carl von Savigny, predstavnik njemačke historijske škole, kako, je pravo nedjeljivi dio duha nacije. Time on ističe činjenicu kako se pravo razvija evolutivno pod uticajem vlastitih unutrašnjih i tiho-djelujućih snaga koje imaju izgled duhovnih tvorevina, koje jednako tako odražavaju sliku općih uslova života i sredine jednog naroda.

LITERATURA

1. Anđelić N., (2008) *Kratka povijest ljudskih prava*, Sarajevo, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije (ACIPS) i Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini.
2. Avramović S. i Stanimirović V., (2011) *Uporedna pravna tradicija*, sedmo izdanje, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Bavčić U. i Imamović M., (1991) *Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910*, Sarajevo, „Muslimanski glas“.
4. Begović M., (1933) *O izvorima šerijatskog prava*, Beograd, Arhiv za pravne i društvene nauke, god. XXIII knjiga XXVI (XLIII), broj 1.
5. Blagojević T.B., (1988) *Nasledno pravo u Jugoslaviji, prava republika i pokrajina*, Beograd, „Savremena administracija“.
6. Bujuklić Ž., (2009) *Forum Romanum, rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
7. Čaušević Dž., (2005) *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine-dokumenti sa komentarima*, Sarajevo, Magistrat Sarajevo.
8. Durmišević E., (2008) *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
9. Džananović I., (1999) *Idžtihad u prva četiri stoljeća islama*, knjiga 2, Sarajevo, Biblioteka posebnih izdanja.
10. Festić R., (1998) *Opća historija države i prava*, Sarajevo, COLPI.
11. Festić R., (2008) *Common Law i druge pravno-historijske teme*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
12. Geoffrey R. i Yonge R., (1937) *The English Legal System*, London, Butterworth & CO. (Publishers), LTD. Bell Yard, Temple Bar.
13. Heršak E., (2005) *Drevne seobe*, Zagreb, Školske knjiga.
14. Ibrahimagić O., (1998) *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Posebna izdanja br.38
15. Imamović M., (1999) *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
16. Jovanović M., (2002) *Komentar starog rimskog ius civile, knjiga prva Leges regiae*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
17. Karčić F., (1991) *Islam u Jugoistočnoj Aziji*, El-Kalem.
18. Klaić N., (1994) *Srednjovjekovna Bosna-politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb, Eminex s.p.o. Zagreb.
19. Čalija B. i Omanović S., *Građansko procesno pravo* (2000) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 81 i dalje.

20. Omanović S., *Civil procedure, radovi* (2003/04) Sarajevo, „University press“.
21. Pobrić N., (2000) *Ustavno pravo*, Mostar, COLPI.
22. Povlakić M., (2009) Neophodne izmjene zakona u cilju povećanja efikasnosti postupka prodaje pokretnih stvari kao predmeta izvršenja i namirenja u BiH, Konferencija „Kako unaprijediti izvršni postupak u BiH“, Sarajevo, Hotel „Saraj“, 7.05.2009. godine.
23. René D., (1978) *Major legal Systems in the World today*, New York, The Free Press.
24. Stanković E., (1994) „Pravda i pravičnost u kodifikacijama građanskog prava kod nas“, *Pravni život*, Beograd, br. 11-12.
25. Stanojević O. i Stanković E., (2010) *Savremeni pravni sistemi*, Kragujevac, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
26. Šalković J., (2005) „Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza sabora“, *BS 75* (2005.), br. 3.
27. Šarkić S. i Popović D., (2012) *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Novi Sad, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
28. Vajs A. i Kandić Lj., (1984) *Opšta istorija države i prava*, Beogra, „Savremena administracija“.
29. Yiannopoulos A.N., (Winter 2008) *Civil Law Commentaries, The Civil Codes of Louisiana*, vol. 1,
30. Marx K. i Engels F., *Manifest Komunističke partije*, http://staro.rifin.com/root/tekstovi/casopis_pdf/ek_ec_586.pdf (08. oktobar 2013.).
31. Radović V., *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju)*, Zagreb.
32. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=86260 (11. oktobar 2013.)
33. Noel M., *Povijest Bosne*, Zagreb – Sarajevo, 1995. <http://webzoom.freewebs.com/ns-bosnia/Noel%20Malcolm%20-%20Povijest%20Bosne.pdf> (07. oktobar.2013.).
34. Zapisnik s prvog zasjedanja ZVNOBiH-a. http://www.znaci.net/00001/145_3.pdf (08. oktobar. 2013.).
35. Pejovic C., *Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading to the Same Goal*, 32 VUWLR (2001), http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_6_2000/Pejovic.pdf (08. oktobar 2013.).
36. Landskron R., *Common-Law and Civil-Law Legal Families a Misleading Categorisation*, <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=theses> (08. oktobar 2013.).
37. Louisiana Civil Code iz 1870. godine, <http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67> (10. oktobar 2013.).
38. Hugues G. Richard, *Differences in the civil law system of the province of Quebec*, <http://www.robic.ca/admin/pdf/22/028-HGR.pdf> (12. oktobar 2013.). [http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/\\$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf) (13. oktobar 2013.).
39. Uniform Comercial Code, <https://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F81603&ei=JFRmUoTXJaar4ATCxiDoAw&usg=AFQjCNHaTIIOhEBQ9i2uY1TNSMMezbf4g&sig2=uC3nZi2ssZWHPZGzLYG2Ag> (22. oktobar 2013.).

40. Temeljni ugovor između Svete stolice i Bosne i Hercegovine
http://kuvn.org/temeljni_ugovor.pdf (23.oktobar 2013.).
41. Kamberović H., *Karakteristike društva u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata*,
<http://www.anubih.ba/speceditions/socialspeceditions/fulltext/social37/KamberovicHusnija.pdf> (09.oktobar 2013.).
42. Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine,
<http://www.skupstinabd.ba/statut/h/Statut%20Brcko%20distrikta%20BiH%20-%20precisceni%20tekst%202-10%20H.pdf> (22.oktobar 2013.).
43. Ustav Bosne i Hercegovine,
http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
44. Ivan Padjen, (2012) „Vjera u narod bez vlasti i vlasništva: Crkvena šutnja 1961-1971. i glasnost 1990-“, *Politička misao*, god. 49, br. 4.
<http://prethodni.fpzg.hr/Politicka-misao/DataStorage/Articles/1426.pdf>
(12.oktobar 2013.).